

The Impact of the War in Ukraine on the Incidence of HIV Infection in the Czech Republic in the Years 2022 and 2023

ŠEPSOVÁ, A.¹, MRAVČÍK, V.^{1,2}

1 | Charles University, First Faculty of Medicine and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Czech Republic

2 | Společnost Podané ruce, Brno, Czech Republic

Citation | ŠEPSOVÁ, A., MRAVČÍK, V. Odraz války na Ukrajině ve výskytu infekce HIV v České republice v letech 2022 až 2023. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2023; **6**(4), 226–231; <https://doi.org/10.35198/APLP/2023-004-0001>.

Background and aims | The aim of the study was to identify a trend in newly-diagnosed cases of HIV infection in the Czech Republic since the beginning of the war in Ukraine and to describe the effects of the conflict on the study findings. **Methods** | The data was collected from the 2022 and 2023 HIV/AIDS incidence and prevalence reports published monthly by the Czech National Institute of Public Health. The data was then used to produce two graphs showing the development of a trend in the number of newly diagnosed HIV infections over the period under study. **Results** | There was an increase in the number of newly-diagnosed HIV infections in the Czech Republic in the study period, especially in the group of residents and incoming refugees. Most cases appeared in the first months of the war, when there was a significant movement

of the population from Ukraine. A large proportion of HIV-positive refugees knew about their condition. The trend is downward now. **Conclusions** | The influx of Ukrainian refugees since the beginning of the war has led to a considerable increase in the number of newly-diagnosed persons with HIV infection. Many of them had already started their antiretroviral therapy in Ukraine. Thanks to this, the risk of the transmission of infection was not too high. However, a relatively large proportion of potentially HIV-positive people have not been diagnosed yet. Despite the declining trend, it is necessary to continue to support testing for infectious diseases and to support harm reduction programmes in order to reduce the risk of the transmission of infection.

Keywords | HIV – Infectious diseases – Refugees – Ukraine – War in Ukraine

Submitted | 19 February 2024

Accepted | 21 March 2024

Grant affiliation | This paper was created as part of the Cooperatio Programme, the HEAS research area.

Corresponding author | Anna Šepsová, Charles University, First Faculty of Medicine and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Apolinářská 4, 128 00 Prague 2, Czech Republic

anna.sepsova@seznam.cz

Odras války na Ukrajině ve výskytu infekce HIV v České republice v letech 2022 až 2023

ŠEPSOVÁ, A.¹, MRAVČÍK, V.^{1,2}

1 | Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Klinika adiktologie

2 | Společnost Podané ruce, Brno

Citace | ŠEPSOVÁ, A., MRAVČÍK, V. Odras války na Ukrajině ve výskytu infekce HIV v České republice v letech 2022 až 2023. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2023; 6(4), 226–231; <https://doi.org/10.35198/APLP/2023-004-0001>.

Východiska a cíle | Cílem práce bylo zjistit trend nově diagnostikovaných případů HIV infekce v České republice od počátku války na Ukrajině a popsat vliv konfliktu na dané výsledky. **Metody** | Data byla shromážděna na základě měsíčních výkazů o výskytu a šíření HIV/AIDS z let 2022 a 2023 publikovaných SZÚ. Následně byla zpracována do dvou grafů, které představují vývoj trendu počtu nově diagnostikovaných infekcí HIV v ČR za stanovené období. Získané údaje byly poté interpretovány. **Výsledky** | V období od března 2022 do září 2023 došlo v České republice k nárůstu v počtu nově diagnostikovaných infekcí HIV zejména ve skupině rezidentů a příchozích uprchlíků. Nejvíce případů se objevilo v prvních měsících války, kdy docházelo k značnému přesunu obyvatelstva z Ukrajiny. Většina nově diagnostikovaných o své

pozitivě věděla. V současnosti má trend klesající průběh. **Závěr a doporučení** | Přílivem velkého množství ukrajinských uprchlíků do České republiky od počátku války na Ukrajině došlo k výraznému nárůstu množství nově diagnostikovaných osob s infekcí HIV. Velká část osob s nově diagnostikovanou infekcí HIV již započala svou antiretrovirovou terapii na Ukrajině, v důsledku konfliktu v ní ale nemohla ve své zemi pokračovat. Proto v léčbě pokračuje v České republice. Díky tomu u nich nebylo riziko přenosu infekce příliš vysoké. Dle odhadů odborníků ale poměrně velká část potenciálně HIV pozitivních doposud nebyla diagnostikována. I přes klesající trend nových případů je tedy třeba nadále podporovat testování na infekční onemocnění včetně HIV a podpořit harm reduction programy pro snížení rizika přenosu infekce.

Klíčová slova | HIV – Infekční nemoci – Uprchlíctví – Ukrajina – Válka na Ukrajině

Došlo do redakce | 19. února 2024

Přijato k tisku | 21. března 2024

Grantová podpora | Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti HEAS.

Korespondující autor | Anna Šepsová, Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze, Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

anna.sepsova@seznam.cz

1 ÚVOD

Válka na Ukrajině je novodobý ozbrojený konflikt, který lze považovat za vyvrcholení dlouhodobých rusko-ukrajinských sporů. Jedná se o „nejrozsaáhlejší mezinárodní konflikt na evropském kontinentu od konce 2. světové války“ (Spišák, 2022, s. 104). Po dlouhodobém napětí situace vygradovala dne 24. února 2022, kdy ruská vojska překročila rusko-ukrajinskou hranici a vstoupila na území Ukrajiny (Spišák, 2022).

Invaze donutila miliony ukrajinských obyvatel opustit svou zemi a jako uprchlíci před válečným konfliktem pobývat na území jiných států. Nejčastěji se jednalo o státy Evropské unie, část uprchlíků se ale usadila i mimo evropský kontinent, např. v Kanadě. V přepočtu množství přijatých uprchlíků na počet obyvatel hostující země má největší podíl uprchlíků Černá Hora, kde osoby s udělenou dočasnou ochranou tvoří více než desetinu obyvatel. Česká republika je v tomto žebříčku za Moldavskem a Estonskem na 4. místě – uprchlíci jsou zde zastoupeni v 3,5 % obyvatel (Konsorciium nevládních organizací pracujících s migranty, 2024). Pokud bychom státy porovnávali podle celkového počtu přijatých uprchlíků, patří Česká republika společně s Polskou republikou a Spolkovou republikou Německo k zemím s největším počtem přijatých uprchlíků. První místo patří Německu, ve kterém se dle údajů z listopadu 2023 nachází přes 1,1 milionu uprchlíků z Ukrajiny. Polská republika je na tom obdobně a počty přijatých uprchlíků se nyní pohybují kolem 950 tisíc. V České republice se jich nachází okolo 368 tisíc (The Operational Data Portal, 2023a). Tato data zahrnují uprchlíky z Ukrajiny, kterým byl udělen status uprchlíka, dočasný azyl, dočasná ochrana nebo statusy prostřednictvím podobných národních systémů ochrany, a také uprchlíky zaznamenané v zemi v rámci jiných forem pobytu (The Operational Data Portal, 2023b). Zvláštním statutem je tzv. dočasná ochrana, což je pobytový status podle směrnice Evropské unie, aktivovaný dne 4. března 2022, který zavádí „krizový mechanismus EU, který se aktivuje za výjimečných okolností v případě hromadného přílivu osob“ (Evropská rada & Rada EU, 2023). Osoby, které dočasnou ochranu využívají, získávají oprávnění k pobytu a přístup k bydlení, přístup na trh práce a také právo na sociální a lékařskou pomoc (Evropská rada & Rada EU, 2023).

Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou v ČR jsou dospělí ve věku 19–65 let, kteří tvoří 70 % všech příchozích uprchlíků. Děti do 18 let představují 26 % a zbylá 4 % jsou lidé starší 65 let. Přibližně 60 % všech uprchlíků tvoří ženy (Konsorciium nevládních organizací pracujících s migranty, 2024). V porovnání s muži se více žen potýká s nezaměstnaností, znevýhodněním na trhu práce, nepříznivou finanční situací a závislostí na státní podpoře (IOM, 2023). Tato nepříznivá ekonomická situace společně s dalšími faktory, jako je např. neznalost jazyka, odloučení od rodiny a strach o blízké na Ukrajině, zhoršuje duševní zdraví příchozích. Uvádí se, že „celkem 45 % uprchlíků má problémy odpovídající alespoň středně těžké depresi nebo úzkosti. To je čtyřikrát víc než v české populaci,

kde se toto číslo pohybovalo i během covidové krize kolem 11 %“ (Kavanová, 2022, s. 4).

Velká migrační vlna vyvolala obavy z negativních dopadů v oblasti veřejného zdraví v ČR, včetně například přenosu infekčních onemocnění (Krčmářová, 2022). Tyto obavy se týkaly i infekce HIV a jejího šíření mezi lidmi, kteří užívají drogy injekčně (Férová, 2022), a jsou do značné míry oprávněné, neboť Ukrajina je dle statistických údajů na druhém místě v počtu lidí s infekcí HIV v Evropě. V průměru zde za období 2012–2021 přibylo 15 620 nově diagnostikovaných HIV ročně (v přepočtu na 100 000 obyvatel je to 36,24 případů). V České republice je tomu výrazně méně – průměrně se jedná o 239 nově diagnostikovaných ročně (2,26 nově diagnostikovaných infekcí HIV na 100 000 obyvatel) (WHO & ECDC, 2022).

Pokud jde o výskyt vysoce rizikového užívání drog, resp. injekčního užívání drog, na Ukrajině je prevalence injekčního užívání návykových látek poměrně vyšší. V letech 2018–2020 bylo odhadováno, že mezi dospělou populací (15–49 let) je přibližně 350 tisíc injekčních uživatelů, což je v přepočtu na velikost zkoumané populace cca 1,7 %. V České republice byl tento počet odhadovaný na 40 800 uživatelů, tedy přibližně 0,85 % dospělé populace (UNAIDS, 2021). Primární injekčně užívanou návykovou látkou jsou tam opiáty, v České republice je to zejména pervitin (Sekretariát RVKPZ, 2023). Na Ukrajině navíc představuje injekční užívání velké riziko přenosu HIV a dalších infekčních onemocnění. Zatímco v České republice se ročně tímto způsobem nakazí za roky 2012–2021 průměrně cca 7 osob, na Ukrajině je to průměrně přes 4,5 tisíc osob a častěji se jedná o muže (konkrétně v roce 2021 bylo na Ukrajině diagnostikováno 5325 osob s HIV přeneseném injekčním užíváním drog, z toho bylo 939 žen a 4386 mužů) (WHO & ECDC, 2022).

Cílem práce bylo zhodnotit výskyt HIV v ČR a souvislost s imigrační vlnou lidí z Ukrajiny po téměř dvou letech válečného konfliktu.

2 METODY

Práce vychází zejména z dat čerpaných z měsíčních výkazů o výskytu a šíření HIV/AIDS, která pravidelně zveřejňuje Státní zdravotní ústav ve spolupráci s Národní referenční laboratoří pro HIV/AIDS (NRL pro HIV/AIDS, 2022; NRL pro HIV/AIDS, 2023a). Tímto způsobem jsou využita data pro měsíce leden až listopad roku 2022 a měsíce leden až září roku 2023. Údaje pro prosinec roku 2022 vycházejí ze zpráv Nové případy infekce HIV a onemocnění AIDS v České republice (NRL pro HIV/AIDS, 2023b) a Výskyt a šíření HIV/AIDS v ČR v roce 2022 (Malý et al., 2023), které byly zveřejněny v časopise Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie vydávaném SZÚ.

Informace z těchto publikací byly využity k vytvoření dvou časových řad. První představuje vývoj počtu nově diagnostikovaných infekcí HIV v České republice v ob-

dobí od ledna 2022 do září 2023 a rozlišuje počty nově diagnostikovaných infekcí HIV podle jednotlivých diagnostických/rizikových skupin. Ve druhém grafu je zaznamenáno rozlišení počtu nově diagnostikovaných infekcí HIV u uprchlíků z Ukrajiny podle pohlaví. Následně jsou získaná data interpretována.

3 VÝSLEDKY

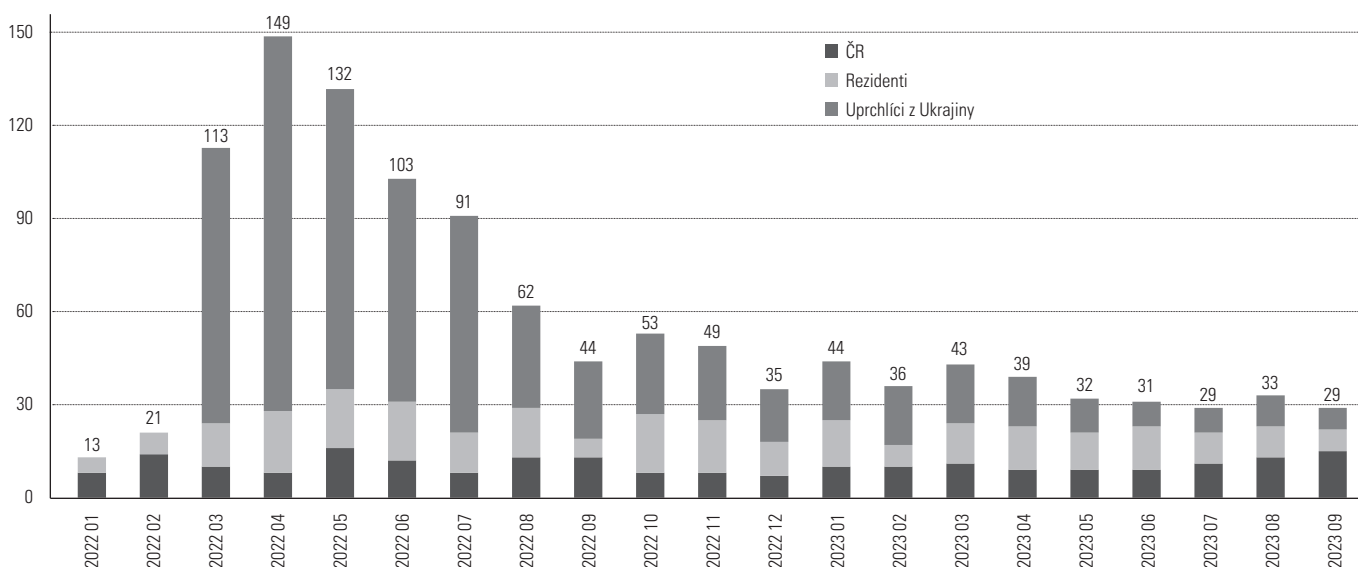
V prvních měsících války byla odhalena více než 1/2 z celkového počtu nově zachycených infekcí. Nejvíce jich bylo v dubnu roku 2022, kdy nové záchyty infekcí HIV za měsíc dosáhly počtu 149 případů. Zde, stejně jako ve většině dalších sledovaných měsíců, tvořila převážnou část nově diagnostikovaných osob skupina uprchlíků z Ukrajiny, zejména pak ženy, které tvoří cca 65 % případů u této skupiny.

Ve skupině rezidentů neboli cizinců s dlouhodobým pobytem v České republice, do které jsou započítáváni také cizinci, kteří nemají status uprchlíka, došlo v roce 2022 k záchytu 166 infekcí HIV. Od ledna 2023 do září 2023 byla infekce HIV nově zaznamenána u 102 rezidentů.

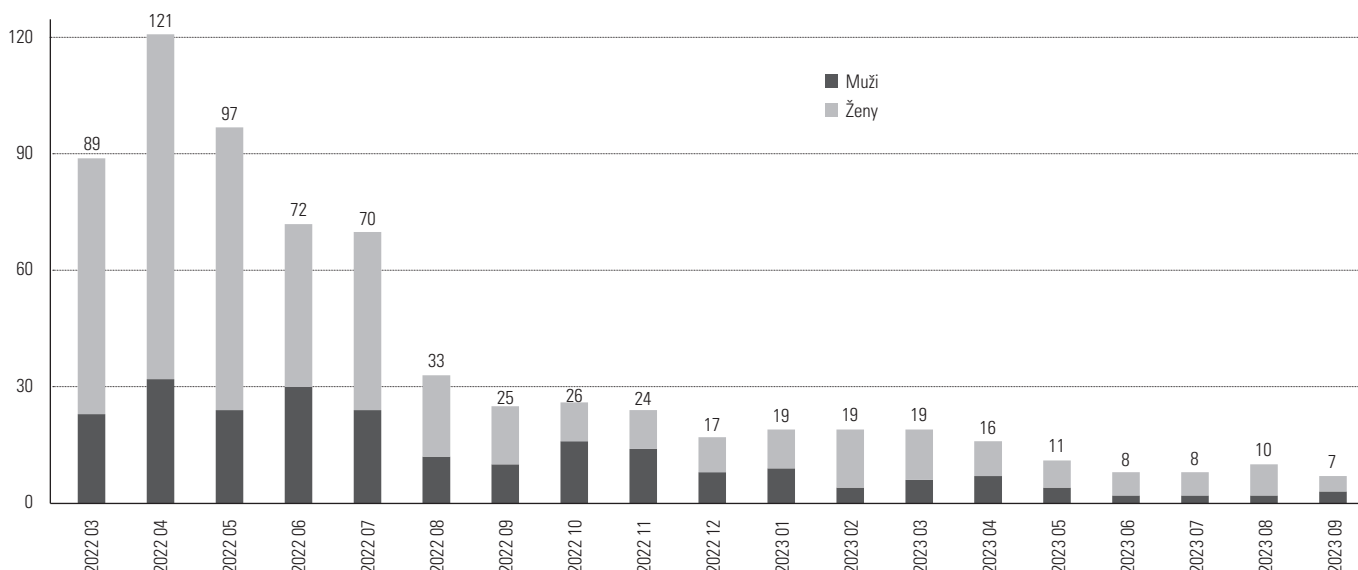
U občanů České republiky se počty záchytů infekce pohybovaly v rozmezí od 7 do 16 nových případů za měsíc. (Graf 1, 2.)

4 DISKUSE

Počet nově diagnostikovaných případů infekce HIV v České republice se s počátkem války na Ukrajině a s ním spojeným přílivem uprchlíků z Ukrajiny výrazně zvýšil. Většina uprchlíků ale o své pozitivitě již věděla – od počátku války na Ukrajině do konce roku 2022 to bylo cca 90,5 %

Graf 1 | Nové případy HIV infekce v České republice za období od ledna 2022 do září 2023 podle jednotlivých skupin

Graf 2 | Nové případy HIV infekce diagnostikované u uprchlíků z Ukrajiny v České republice za období od března 2022 do září 2023 podle pohlaví

z nově diagnostikovaných (Malý et al., 2023), v roce 2023 se dle údajů k září toho roku jednalo pouze cca o 68 % (NRL pro HIV/AIDS, 2023a). Tito lidé již byli diagnostikováni a ve většině případů započali svou léčbu na Ukrajině, ale z důvodu konfliktu a přesunu do jiné země ji byli nuceni přerušit. V České republice pak v antiretrovirové terapii pokračují. Kontinuita léčby je u infekce HIV velmi zásadní. Při správné a dlouhodobé léčbě se totiž u pacienta snižuje infekčnost onemocnění a tím se snižuje riziko přenosu na další jedince (Malý et al., 2023).

Kromě přílivu pozitivních osob ze skupiny uprchlíků došlo také k nárůstu počtu nově diagnostikovaných infekcí HIV u skupiny rezidentů. V roce 2022 bylo zachytů infekce HIV v této skupině o 64 více než v roce 2021. Ze 166 případů bylo 100 zaznamenáno u občanů Ukrajiny. Zde o své HIV pozitivitě věděla necelá třetina (cca 32 %) z nich (Malý et al., 2023). Od ledna 2023 do září 2023 byla infekce HIV nově zaznamenána u 102 rezidentů, z nichž 52 bylo z řad Ukrajinců. O své HIV pozitivitě vědělo necelých 35 % (NRL pro HIV/AIDS, 2023a). Podobně jako u uprchlíků, i zde většina rezidentů chtěla v České republice pokračovat v již započaté léčbě.

Po pěti výrazných měsících má křivka počtu všech nově diagnostikovaných HIV pozitivních klesající charakter a v současné době se objevují pouze jednotky až nízké desítky nových případů. Rizikem jsou stále zejména osoby z řad uprchlíků, které o svém onemocnění nevědí, neléčí se nebo ve své započaté léčbě v ČR nepokračují. Dle hrubě orientačního odhadu, který byl proveden v roce 2022 na základě údajů o výskytu HIV pozitivních osob na Ukrajině v jednotlivých skupinách mužů a žen a podílu těchto skupin mezi uprchlíky v ČR, je odhad počtu HIV+ mezi uprchlíky v ČR 1562 celkem a odhad počtu léčených HIV+ mezi uprchlíky celkem 1273 (Němeček et al., 2022). Lze tedy předpokládat další záchyty HIV infekce v této skupině.

Z hlediska přenosu infekce HIV krví představují specifickou rizikovou skupinu lidé užívající drogy injekčně (PWID). Uprchlická vlna z Ukrajiny byla pro epidemiologickou situaci v ČR potenciálně riziková i z tohoto hlediska, neboť prevalence injekčního užívání drog i výskyt HIV ve skupině PWID je mnohem vyšší než v ČR (viz úvod). V České republice nejčastějším způsobem přenosu je přenos homo/bisexuální, kterým bylo od roku 1985 nakaženo 64,6 % (2819) osob. Samostatnou skupinou jsou osoby, u kterých je homo/bisexualita kombinována s injekčním užíváním drog, ty představují 1,8 % nálezů. Samotné injekční užívání drog je zastoupeno pouze v 3,6 % (159 osob) ze všech zaznamenaných případů a každoročně se takto nakazí pouze jednotky lidí. Výjimkou byl rok 2020, kdy došlo tímto způsobem k přenosu infekce u 14 osob. Ve zkoumaném roce 2022 bylo zaznamenáno 8 případů přenosu infekce HIV u PWID, přičemž se jednalo o 7 občanů ČR a 1 ze skupiny rezidentů. U skupiny osob, kde se kombinuje injekční užívání drog s homo/bisexualitou, to byly 4 případy. V ČR se tedy počet lidí nakažených injekční aplikací drog v porovnání s před-

chozími lety nijak výrazně nezměnil, a to i přes to, že meziročně odhadovaný počet PWID vzrostl (Malý et al., 2023, Chomynová et al., 2023). Mezi nově evidovanými HIV pozitivními uprchlíky bylo v roce 2022 zachyceno 50 osob, u kterých došlo k přenosu injekčním užíváním drog. Jedná se o necelých 9 % z celkového počtu nově zachycených infekcí HIV mezi uprchlíky. Zastoupení mužů a žen bylo rovnoměrné (Chomynová et al., 2023). S ohledem na dosavadní situaci HIV na Ukrajině, kdy injekční užívání drog tvoří přibližně třetinu všech přenosů infekce HIV, se jedná o nízký počet. Značný vliv má jistě i demografická struktura uprchlíků (většinu tvoří děti a ženy v produktivním a starším věku) (Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2024).

Po začátku uprchlické krize se zvýšila poptávka klientů z řad uprchlíků po adiktologických službách zejména v Praze (substituční programy, případně nízkoprahové harm reduction programy), ale jinde v ČR uprchlíci z Ukrajiny drogovou situací ani situací v adiktologických službách nijak významně neovlivnili (Sekretariát RVKPZ, 2023). To je v souladu s celkovým obrazem dopadu uprchlické krize v sousedních zemích EU, kdy poptávka po drogových službách včetně opiátové substituce z řad uprchlíků je poměrně nízká (EMCDDA, 2022). Pravděpodobně to odráží skutečnost, že na Ukrajině jsou lidé užívající drogy a pacienti v substituční léčbě převážně muži (CMHMDA, 2022), zatímco mezi vysídlenými osobami je nepoměrně více žen. Nedostatečná informovanost o jednotlivých zdravotních či sociálních službách je také důležitým faktorem, kvůli kterému uprchlíci tyto služby nevyužívají. Dle výzkumu duševního zdraví uprchlíků je častou překážkou využití služby právě neinformovanost – lidé nevědí, zda jsou pro ně služby vhodné, kde hledat informace, ani zda mají na pomoc nárok od pojišťovny. Kromě tohoto také působí překážku neznalost jazyka, stigmatizace nebo stud (Kavanová et al., 2022). Nicméně i poměrně nízké zvýšení poptávky působí problémy již tak přetíženým adiktologickým službám. V ČR se nedostatek kapacit opiátové substituční léčby projevuje dlouhodobě zejména v Praze (Mravčík a Orliková, 2019) a právě Praha se aktuálně potýká s poměrně výrazným zhoršením dostupnosti adiktologických služeb vůbec včetně substituční léčby a nízkoprahových kontaktních harm reduction služeb (Petruželka et al., 2022).

5 ZÁVĚR

Ze statistických údajů je patrné, že se v České republice vlivem války na Ukrajině a přílivu značného počtu uprchlíků z Ukrajiny výskyt HIV na území ČR výrazně zvýšil. K tomuto zvýšení došlo především ve skupině uprchlíků, ale pozitivním ukazatelem je, že většina o svém onemocnění věděla a pokračuje v ČR v léčbě. Obavy představuje skrytá část případů HIV mezi lidmi žijícími s HIV mezi uprchlíky a poměrně velká část nově diagnostikovaných mezi rezidenty z Ukrajiny, která o své infekci nevěděla. Pokud jde o výskyt HIV mezi PWID, dosavadní data ukazují, že mezi nově diagnostikovanými uprchlíky bylo

relativně malé množství těch, u nichž došlo k přenosu infekce cestou injekčního užívání drog. Stále se ale jedná o nezanedbatelné číslo v porovnání se situací v ČR před přílivem uprchlíků z Ukrajiny. Je proto třeba nadále podporovat testování osob z řad uprchlíků i rezidentů na HIV a zajistit dostupnost nízkoprahových služeb, testování HIV, substituční léčby a dalších odborných adiktologických služeb i pro uživatele z řad uprchlíků a cizinců.

Role autorů | AŠ sestavila výzkumný design a provedla sběr a analýzu dat, oba autoři se podíleli na interpretaci výsledků a tvorbě článku.

Konflikt zájmů | Bez konfliktu zájmů.

Prohlášení:

Studii autorka provedla formou ročníkové práce z předmětu Metodologie výzkumu v adiktologii a epidemiologii v rámci studia bakalářského oboru Adiktologie na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy.

LITERATURA / REFERENCES

CMHMDA, *Report on drug and alcohol situation in Ukraine in 2022 (based on data 2021)* [online]. 2022 [cit. 2024-03-19]. Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/national-report-drug-and-alcohol-situation-ukraine-2022-based-data-2021_en.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION, *Responsiveness and preparedness in addressing drug-related needs of displaced Ukrainians in EU countries bordering with Ukraine* [online]. Publications Office of the European Union, 2022, <https://data.europa.eu/doi/10.2810/847636>.

FÉROVÁ, Kristýna. Adiktologické aspekty války na Ukrajině: Podané ruce jsou připraveny pomoci. *Aktuálně.podaneruce.cz* [online]. 2022 [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://aktuálně.podaneruce.cz/adiktologie-valka-na-ukrajine/>.

CHOMYNOVÁ, Pavla, Kateřina GROHMANNOVÁ, Zuzana DVOŘÁKOVÁ et al. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2023* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023 [cit. 2024-01-25]. ISBN 978-80-7440-323-1. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zavislosti/vyrocní-zpravy/Zprava-o-nelegálních-drogách-v-CR-2023_fin.pdf.

KAVANOVÁ, Martina; PROKOP, Daniel; ŠKVRŇÁK, Michael; LEVINSKÝ, Matyáš; GUERRERO, Zoe et al. *Hlas Ukrajinců: Duševní zdraví*. 2022 [cit. 2024-03-19].

KRČMÁŘOVÁ, Blanka. Válka na Ukrajině – epidemie, očkování a infekční nemoci jako HIV, TBC, hepatitida a další. *Iniciativa-snih.cz* [online]. 2022 [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.iniciativa-snih.cz/valka-na-ukrajine-epidemie-ockovani-a-infekcni-nemoci-jako-hiv-tbc-hepatitida-a-dalsi/>.

MALÝ, Marek, Vratislav NĚMEČEK a Hana ZÁKOUČKÁ. Výskyt a šíření HIV/AIDS v ČR v roce 2022. *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* [online]. Praha: Státní zdravotní ústav, 2023, **32**(9), 335–351 [cit. 2023-12-16]. ISSN 1803-6422. Dostupné z: <https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/11/Vyrocní-zprava-o-vyskytu-a-sireni-HIV-AIDS-v-CR-v-roce-2022.pdf>.

MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE PRO MIGRACI (IOM). *Socioekonomická situace ukrajinských uprchlíků se zaměřením na ženy* DTM Česko. 2023 [cit. 2024-03-19].

MRAVČÍK, Viktor a Barbora ORLÍKOVÁ. Substituční léčba závislosti na opioidech v ČR: kritický pohled. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2019, **115**(2), 53–58.

NÁRODNÍ REFERENČNÍ LABORATOŘ PRO HIV/AIDS. Zprávy o výskytu a šíření HIV/AIDS za rok 2022. Státní zdravotní ústav [online]. 2022 [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://archiv.szu.cz/tema/prevence/zpravy-o-vyskytu-a-sireni-hiv-aids-za-rok-2022>.

NÁRODNÍ REFERENČNÍ LABORATOŘ PRO HIV/AIDS. *Výskyt a šíření HIV/AIDS v ČR 2023*. Státní zdravotní ústav [online]. 2023a. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://szu.cz/publikace-szu/data/vyskyt-a-sireni-hiv-aids/zpravy-o-vyskytu-a-sireni-hiv-aids-za-rok-2023-2/>.

NÁRODNÍ REFERENČNÍ LABORATOŘ PRO HIV/AIDS. Nové případy infekce HIV a onemocnění AIDS v České republice. *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* [online]. Praha: Státní zdravotní ústav, 2023b, **32**(1), 18 [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/08/CEM_1_2023_CELEK.pdf.

NĚMEČEK, V.; MALÝ, M.; PAVLÍKOVÁ, A.; MAREŠOVÁ, M. a ZÁKOUČKÁ, H. Trendy výskytu HIV v ČR a vliv migrace z Ukrajiny. Online. *Národní referenční laboratoř pro HIV/AIDS, Státní zdravotní ústav*. [2022]. Dostupné z: https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/03/Tisk_ZPR_2022_HIV_finfin.pdf. [cit. 2023-12-17].

PETRUŽELKA, Benjamin; HANZLÍK, Kryštof; BARTÁK, Miroslav. Analýza dostupnosti adiktologických služeb a potřeb klientů těchto služeb v Hlavním městě Praze [online]. 2022. [cit. 2024-1-29]. Praha. Dostupné z: https://www.praha.eu/file/3463381/Vyzkumna_zprava_Analyza_dostupnosti_adikt_sluzeb.pdf

Příliv uprchlíků z Ukrajiny. *Evropská rada, Rada Evropské unie* [online]. 2023 [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>.

SEKRETARIÁT RADY VLÁDY PRO KOORDINACI POLITIKY V OBLASTI ZÁVISLOSTÍ. *Akcí plán politiky v oblasti závislosti 2023–2025* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023 [cit. 2023-12-16]. ISBN 978-80-7440-319-4. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zavislosti/strategie-a-plany/Akcni-plan-politiky-v-oblasti-zavislosti-2023-2025_fin.pdf.

SPIŠÁK, Ján. Vojské aspekty války na Ukrajině. *Vojské rozhledy* [online]. 2022, **31**(4), 103–118. ISSN 1210-3292. Dostupné z: https://www.vojenskerohledy.cz/images/archiv_voj_rozhl/cele_cisla/Od_roku_2017_VR_2022_4.pdf.

Ukraine Refugee Situation. The Operational Data Portal [online]. 2023a. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Ukraine Refugee Situation: UNHCR Data Explanatory Note – 14 June 2023. The Operational Data Portal [online]. 2023b. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://data.unhcr.org/en/working-group/437?secret-unhcrrestricted&geo=0&sv=65>.

UNAIDS. *Global AIDS update. Confronting inequalities – Lessons for pandemic responses from 40 years of AIDS*. [online]. 2021. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://reliefweb.int/report/world/2021-unaids-global-aids-update-confronting-inequalities-lessons-pandemic-responses-40>.

Uprchlíci z Ukrajiny v datech a analýzách. Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty [online]. 2024. [cit. 2024-03-19]. Dostupné z: <https://migracnikonsorcium.cz/cs/data-statistiky-a-analyzy/uprchlici-z-ukrajiny-v-datech/>.

WHO Regional Office for Europe, European Centre for Disease Prevention and Control. *HIV/AIDS surveillance in Europe 2022–2021 data* [online]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2022. [cit. 2023-12-16]. ISBN 978-92-9498-604-7. Dostupné z: <https://doi.org/10.2900/818446>.